

Een transitie aanpak voor Aardgasvrije Wijken

1. Groot én Klein Verhaal

Nederland staat voor een formidabele opgave. De komende decennia moeten alle bestaande woningen van het gas af worden gehaald, als onderdeel van de verduurzaming van de Nederlandse economie en samenleving. Een opgave qua schaalgrootte en complexiteit wellicht vergelijkbaar met de Wederopbouw na de 2de Wereldoorlog. De Grote Verbouwing, zo wordt deze operatie ook wel geïficheerd. Om een idee te geven van de omvang van deze operatie: Nederland kent zo'n 7.7 miljoen woningen, waarvan ca. 7.3 miljoen op aardgas zijn aangesloten (95%). Deze woningen zijn verantwoordelijk voor ca. 20% van de CO₂-uitstoot in Nederland. Bovendien worden nog 100.000 nieuwe woningen gebouwd die op aardgas zijn aangesloten. Stel dat we al die huizen in 20 jaar van het gas af willen halen, dan betekent dat 2000 aardgasloze woningen per dag. Dit, terwijl we in de afgelopen 5 jaar zo'n 2000 bestaande woningen van het gas af hebben gehaald. Dus wat we in 5 jaar hebben gedaan, moeten we de komende 20 jaar per dag gaan doen!

De kunst is nu om zo'n groot verhaal klein te maken, en dat te vertalen naar de leefwereld van gewone mensen, zodat het geen schrik aanjaagt, maar dat mensen juist gemotiveerd en gestimuleerd worden om hier aan mee te gaan doen. De Grote Verbouwing bestaat dus uit een aantal kleine verbouwkjes, op straat-, buurt- en wijkniveau. Sowieso is de energietransitie gedecentraliseerd naar de regio's en gemeenten, zodat die ook het voortouw moeten nemen.

Het grote verhaal van de Grote Verbouwing is nodig om de urgentie te onderstrepen. De kleine verhalen van de kleine verbouwkjes zijn nodig om het praktisch te maken voor mensen, zodat ze niet afgeschrikt worden, maar juist aangetrokken om mee te gaan doen. Het is dus én/én: een groot verhaal en duizenden kleine verhaaltjes, die elkaar versterken. Door het grote klein te maken, maken we het overzichtelijk en behapbaar voor iedereen, en kunnen we de schrik wegnemen, om polarisatie te voorkomen. Vanuit een lange termijn visie stap-voor-stap te werk gaan, een zaak van de heel lange adem. We zullen de traagheid van een transitie moeten accepteren, alleen kunnen we wel versnellen door slimme interventies te plegen.

Essay door:
Prof.dr.ir. Jan Rotmans

Over de Auteur:
Prof.dr.ir. Jan Rotmans is hoogleraar transitiekunde en duurzaamheid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij maakt de vertaalslag van de theoretische transitiewetenschap naar concrete acties en adviezen voor bedrijven, overheden en organisaties in binnen- en buitenland. Niet alleen denken en praten; maar vooral ook doen. Jan Rotmans is oprichter van diverse organisaties die de transitietheorie naar de praktijk vertalen: ICIS, Urgenda, DRIFT, Nederland Kantelt en Zorgeloos.

2. Hoe werken Transities?

Energietransitie bestaat uit twee woorden: energie en transitie, bijna altijd gaat het over het eerste, energie, en wordt het een technische discussie, maar zelden gaat het over het tweede, transitie, een fundamentele omslag in denken, handelen en organiseren. Een transitie is dus geen gewone verandering, maar een bijzondere, een fundamentele, onomkeerbare verandering. Transformeren is vergelijkbaar met springen in het diepe, en dat vraagt moed en lef, want je weet

Transformeren is vergelijkbaar met springen in het diepe, en dat vraagt moed en lef, want je weet niet of en hoe je eruit komt.

niet of en hoe je eruit komt. Vandaar dat de weerstand tegen transformeren groot is, er is, er is per slot veel te verliezen.

Écht anders denken betekent vaste waarden en paradigma's loslaten en nieuwe omarmen. Mensen dwingen écht anders te denken werkt niet, en werkt eerder averechts. Het moet van binnen uit komen, intrinsieke motivatie is een belangrijke sleutel. Wel kun je mensen verleiden anders te denken, door ze nieuwe inzichten aan te reiken.

Anders handelen impliceert een wezenlijke verandering in houding en gedrag, en ook dit verloopt in stappen en fasen. Eerst via bewustwording dat het anders moet en kan, vervolgens een verandering in houding, en ten slotte echt ander gedrag.

Anders organiseren houdt in dat zaken zo geregeld worden, dat een transitie wordt bevorderd en gestimuleerd, en niet wordt belemmerd en gehinderd. Veel wegwijzers staan nog richting het oude en traditionele. Zo staan nog tientallen wetten & regels haaks op de nieuwe, circulaire economie, zoals bv. de afvalstoffenwet, die hergebruik van afval verbiedt.

Anders denken, handelen en organiseren is uitdagend en lastig tegelijk, vanwege alle soorten weerstanden die er zijn (mentale, organisatorische, juridische, financiële). Op systeemniveau impliceert een transitie een machtswisseling, waarbij de bestaande macht (regime) er afstand van moet doen, en een opkomende macht (niches) die positie overneemt. Dit gaat gepaard met heftige strijd en weerstand, met een ongewisse afloop.

Transities zijn complexe processen, omgeven door onzekerheden, die grillig en maar ten dele voorspelbaar en voorzienbaar zijn. Het is dan ook lastig om transities te sturen, in de klassieke sturende zin. We kunnen transities wel beïnvloeden, via slimme interventies, hoe subtieler hoe beter. Daar zijn allerlei instrumenten voor, van geld, regels & wetten, tot gedrag en instituties.

Transities ontstaan nooit vanuit een breed draagvlak, daarvoor is er teveel weerstand bij belanghebbenden, zoals brancheclubs, werkgevers- en werknemersorganisaties. Je vraagt als het ware aan een kalkoen (partijen die zich bedreigd voelen door de transitie) om zichzelf op het Kerstmenu te zetten, maar een kalkoen wil slechts de Kerst overleven. Transities ontstaan wél vanuit een smal en diep draagvlak, wat geleidelijk kan worden verbreed. Te beginnen met diegenen die willen én kunnen transformeren (max. 10% van een populatie), dit zijn de zogenaamde koplopers of wegbereiders. Vervolgens kunnen diegenen aansluiten die wel willen maar niet kunnen, of andersom (max. 70%). En uiteindelijk haken de mensen aan die niet willen én niet kunnen (max. 20%). Transities verlopen dus in fasen en segmenten. Het heeft dus geen zin om van meet af aan iedereen mee te nemen, dat vergroot slechts de weerstand. Wel is het belangrijk om (meestal vanuit de overheid) iedereen te informeren en op de hoogte te houden, vanuit transparantie, alleen is het cruciaal om de tijd te nemen, en het radicale proces een evolutionair karakter te geven. Een transitie is dus een langdurig proces op weg naar een radicaal andere situatie (revolutie), maar wel in kleine stappen, met af en toe een grote stap (evolutie). Kortom, een transitie is een evolutionaire revolutie.

Sommigen zien de huidige energietransitie als een militaire operatie die we de komende decennia kunnen uitrollen, daarbij verwijzend naar de jaren 60, toen Nederland in 10 jaar tijd de omslag maakte van van kolen naar gas. Die vergelijking gaat echter in veel opzichten mank. De huidige transitie is veel complexer, destijds was de urgentie groter, de substitutie van kolen door gas was relatief eenvoudig, er was een aantoonbaar betere en schonere oplossing, voor de burger waren er louter voordelen (financieel, meer comfort en gebruiksgemak) en Nederland zat op een goudmijn van aardgas in Slochteren. Alle factoren koppelden dus mee en daardoor verliep de transitie relatief soepel. In hoog tempo werd de koleninfrastructuur afgebroken en een aardgasvoorziening opgebouwd.

3. Dé Technische Oplossing bestaat niet

Zoals gememoreerd is de huidige energietransitie opgave veel complexer en veelvormiger dan de vorige energietransitie van kolen naar gas. Nu is er een reeks van alternatieven, van industriële restwarmte tot aardwarmte, en van groen gas tot aan elektrificatie. De ontwikkeling van aardgasvrije innovaties gaat echter dermate snel, dat wat we nu technologisch inzetten, over 10 jaar al weer achterhaald kan zijn. De van aardgas los transitie is dan ook een voortdurend leerproces. Kijken we naar wat

de meest duurzame energie is de energie die je niet gebruikt.

nu reeds beschikbaar is, dan levert dat het volgende overzicht van bronnen en technologieën op: (1) energiebesparing, de meest duurzame energie is de energie die je niet gebruikt. Menselijk gedrag speelt daarin een belangrijke rol, evenals isolatie van de woning, beide vormen dé sleutels voor verduurzaming van de woningvoorraad; (2) restwarmte, overtollige warmte van industrie, afvalcentrales en datacentra via een warmtenet, is relatief goedkoop, maar blijft fossiel; (3) geothermie, aardwarmte, zeer geschikt voor duurzame verwarming van huizen, is alleen nog niet op grote schaal toegepast en relatief duur; (4) groen gas, duurzame variant van aardgas, gemaakt van opgewaardeerd biogas, dat weer wordt gemaakt uit o.a. afval, slib, mest en groente & fruit resten. De capaciteit van groen gas is beperkt, kan hooguit 5% van aardgas vervangen; (5) waterstof, energiedrager i.p.v. energiebron, die energie kan opslaan of transporteren. Wordt veelal gemaakt uit aardgas, maar kan ook uit zon en wind worden gemaakt. Het huidige gasnet kan mogelijk geschikt worden gemaakt voor de distributie van waterstof, maar om waterstof op grote schaal groen te maken (uit zon & wind) is duur en kost nog minstens 10 jaar. Grootschalige toepassingen van waterstof in de gebouwde omgeving zijn dan ook niet te verwachten; (6) warmtenet, een ondergronds leidingennetwerk dat warm water transporteert naar huizen of gebouwen. Dat warm water kan komen uit verschillende bronnen, van fossiele restwarmte tot aardwarmte. Belangrijk is dat warmtenetten open en hybride zijn, d.w.z. dat ze aangesloten zijn op verschillende warmtebronnen, en dat de gebruiker kan kiezen welke warmtebron hij kan kiezen, of zich kan loskoppelen van het warmtenet. De huidige warmtenetten zijn nog veelal fossiel en gesloten, wat voor bedrijven voordelen biedt, maar voor gebruikers ook nadelen. De toekomst is aan duurzame, kleinschalige, hybride en open warmtenetten; (7) elektrificatie, in een all-electric woning wordt geen gas gebruikt, en zijn de voorzieningen voor verwarming, warm water

en koken elektrisch geregeld. Een nul-op-de-meter woning gaat nog een stap verder, die is zelfvoorzienend en wekt net zoveel energie op als dat hij verbruikt. Dat is meestal een combinatie van vergaande isolatie, een warmtepomp en zonnepanelen of infrarood warmtepanelen. Deze woningen staat niet los van het elektriciteitsnet, maar leveren terug aan het net als elektriciteit wordt opgewekt, en nemen stroom af op momenten dat er een tekort is. Nul-op-de-meter woningen zijn veelbelovend, maar nog relatief duur, en nog niet op grote schaal toegepast. Wel is veel geleerd van de enkele duizenden voorbeelden van bestaande woningen die nul-op-de-meter zijn gemaakt.

Bovenstaande opsomming laat zien dat elke technologie voor- en nadelen heeft, en dat er niet één zaligmakend is. We zullen alle beschikbare technieken nodig hebben, en de toepassing van welke techniek of combinaties ervan, hangt af van de specifieke context, wat betreft type woningen, beschikbare warmtebronnen, ruimtelijke omgeving, sociale infrastructuur, bewonersinitiatieven, woningcorporaties, e.d. Zo kunnen goed onderhouden (tot ca. 50 jaar oud) relatief eenvoudig volledig elektrisch worden (combinatie van optimale isolatie, warmtepomp en zonnepanelen), en kunnen slechte woningen in grote steden aan een warmtenet gekoppeld worden, maar dan wel open en hybride, anders zitten bewoners nog decennia vast aan fossiele energie en één energieleverancier, en kan geothermie juist toegepast worden in een rurale context, in combinatie met grote tuindersbedrijven. Maar het blijft maatwerk, want elke context, elke gemeente, elke gemeenschap, elke wijk, en elke straat is anders, en vergt een eigen aanpak. We zullen ook rekening moeten houden met de snelle technologische ontwikkelingen. Dat dilemma kan worden ondervangen door open systeembenaderingen, waarbij technologieën kunnen worden gecombineerd en relatief eenvoudig kunnen worden vervangen door een nieuwe, opkomende technologie. Een voorbeeld is een open warmtenet, waarbij een fossiele warmtebron kan worden vervangen door een duurzame warmtebron.

Een transitie aanpak is echter geen kwartetten met technologieën, de technologie is ook niet doorslaggevend bij zo'n complexe opgave. Alles bepalend is de wijze waarop we (overheid, bedrijven, bouwers, installateurs, woningcorporaties, burgers) het gaan organiseren. Enerzijds moet dat slim en snel, anderzijds ook strategisch en met beleid, anders gaan we kostbare fouten maken.

4. Een integrale transitie aanpak: top-down én bottom-up

De klassieke polderaanpak werkt niet bij transities, daarvoor zijn de belangen en tegenstellingen te groot, en wordt het tempo door de traagsten bepaald. Het Klimaatakkoord gaat dan ook niet werken, of hooguit slechts ten dele, omdat het tempo wordt bepaald door de koepelclubs en belangenbehartigers. En koepels als AEDS en Vereniging Eigen Huis en Bouwend Nederland hebben nu al de hakken in het zand gezet, en aangegeven dat de klimaatdoelen niet haalbaar zijn, en dat veel meer geld nodig is. De werkelijk innovatieve partijen, vaak MKB-ers en start-ups, krijgen op deze wijze te weinig ruimte om doorbraakinnovaties op te schalen. Ook een Deltaplan werkt niet, noch een militaire uitrol operatie, dat is teveel top-down en scheert over de hoofden van burgers en gemeenten heen.

Het enige dat kan werken bij de energietransitie is een integrale aanpak. Een combinatie van top-down en bottom-up.

Het enige dat kan werken bij de energietransitie is een integrale aanpak. Een combinatie van top-down en bottom-up. Top-down betekent een sturende rol van de rijksoverheid, wat betreft de selectie van participerende gemeenten en burgers, het wegnemen van belemmeringen, en de invoering van stimulerende prikkels. Zo kunnen gunstige leningen woningcorporaties helpen om de onrendabele top te financieren van aardgasvrije huurwoningen. En aanloopsubsidies voor particuliere aardgasvrije woningen kunnen helpen om de markt op gang te brengen. Dit naar analogie met wind op zee, waarbij de overheid het verschil bijlegt tussen de marktconforme prijs van elektriciteit en de kostprijs van wind op zee. Hierdoor daalt de kostprijs sterk en vindt sneller opschaling plaats.

‘Coalition of the willing and able’.

Bottom-up betekent dat het uitgangspunt voor de transitie het buurt- en wijkniveau is. De gemeenten hebben in de fase van de transitie de leiding, en moeten een transitieplan maken, in de context van het Klimaatakkoord moeten zij een transitievisie warmte opleveren in 2021. Zij hebben ook tijd en ruimte nodig voor deze complexe transitie. Wat zou

kunnen werken, is dat elke gemeente ca. 5 ambtenaren mobiliseert binnen de organisatie en daarmee een transitieteam vormt. Dit moeten energieke voortrekkers zijn met verbindende kwaliteiten om lokale coalities te vormen. Dit transitieteam krijgt van bestuurders de ruimte om vrij te opereren in het veld. Ruimte is een belangrijke voorwaarde om dit te laten lukken, in de zin dat ze niet meteen worden afgerekend door het bestuur of gemeenteraad, en voldoende vrijheidsgraden krijgen binnen de organisatie om strategisch te kunnen manoeuvreren met en binnen de maatschappelijke coalities. Zij ontwikkelen een ‘roadmap’ voor de komende 10 jaar, en gaan aan de slag met maatschappelijke coalities. Zo’n maatschappelijke coalitie bestaat uit een ‘coalition of the willing and able’: bouwers, installateurs, woningcorporaties, maatschappelijke organisaties, burgers (en burgerorganisaties) en gemeenten. Partijen die willen én kunnen gaan samen aan de slag met vernieuwende aardgasvrije projecten. N.B.: gemeenten nemen hierin wel de leiding, maar faciliteren dit proces en hebben nadrukkelijk niet de regie. Uiteraard is de gemeente eindverantwoordelijk en neemt uiteindelijk de beslissingen in dit traject, maar het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat de gemeente een transitievisie ontwikkelt die top-down moet worden uitgevoerd, dat is namelijk een recept voor mislukking.

5. Spelregels voor de praktische uitvoering

Hoe kunnen we deze integrale aanpak vertalen naar de praktijk, op zowel landelijk, regionaal en lokaal niveau? Dat kan aan de hand van spelregels die de kenmerken van een transitie weerspiegelen. Wij presenteren hier 10 transitie spelregels om de transitie naar aardgasvrije wijken in goede banen te leiden. Nadrukkelijk geen blauwdruk of recept, wel wijwijzers voor de transitie. Uitgangspunt is een selectief

Een radicaal verandertraject in fasen en kleine stappen, een evolutionaire revolutie. Startend vanuit een visie met een smal en diep draagvlak, met een 'coalition of the willing and able', die voor doorbraken kunnen zorgen, en dit draagvlak vervolgens stap-voor-stap vergroten.

participatiemodel. Niet iedereen hoeft op elk niveau op elk moment te worden meegenomen. Start met een kleine groep van partijen die willen én kunnen, en maak die selecte groep geleidelijk groter. Een radicaal verandertraject in fasen en kleine stappen, een evolutionaire revolutie. Startend vanuit een visie met een smal en diep draagvlak, met een 'coalition of the willing and able', die voor doorbraken kunnen zorgen, en dit draagvlak vervolgens stap-voor-stap vergroten. N.B.: dit is niet hetzelfde als 'klein beginnen', die fase van de transitie hebben we al achter de rug. Dit betekent niet iedereen meteen mee willen nemen in het transitietraject, maar mensen en partijen die er voor open staan en actief mee willen doen. En vervolgens stap-voor-stap meer mensen en partijen er bij betrekken.

1. **Selecteer op landelijk niveau 20 gemeenten** waar men al bezig is met het verduurzamen van de woningvoorraad, en waar al een zeker draagvlak bestaat onder bestuurders, bewoners, woningcorporaties, e.d. Het is nuttig om onderscheid te maken tussen de Randstad en Randland (streken daarbuiten). In grote steden is een tendens om grootschalige oplossingen te zoeken voor duurzame warmte, met warmtenetten gekoppeld aan industrie. Buiten de Randstad is meer oog voor kleinschalige oplossingen, zoals nul-op-de-meter woningen, groen gas en op termijn groene waterstof.
2. **Selecteer binnen deze 20 gemeenten een paar wijken** waar men open staat voor of zelfs al bezig is met de energietransitie. Breng in kaart waar deze mensen al tegen aan lopen, en hoe deze mensen geholpen kunnen worden. Start ook binnen deze paar wijken met mensen die mee willen doen. Negeer de mensen die niet mee willen doen, dwing ze vooral niet, maar informeer ze wel over het doel, het proces en de aanpak
3. **Ontwikkel lokale coalities van partijen die willen én kunnen meedoen:** bouwers, installateurs, woningcorporaties, maatschappelijke organisaties, burgers en gemeenten. Deze 'coalition of the willing and able' vormt het kloppend hart van de lokale energietransitie. Soms is het handiger om een regionale coalitie te vormen, die meerdere gemeenten in een regio kan bedienen, zodat gemeenten ook makkelijker van elkaar kunnen leren.
4. **Ontwikkel een roadmap voor de komende 10 jaar vanuit een lange termijn visie voor 2050.** Dit doet het transitieteam binnen de gemeente, samen met experts, die in kaart brengen wat voor technologische opties er zijn binnen de gemeente, wat de randvoorwaarden zijn en hoe die zich verhouden tot de behoeften van bewoners. Belangrijk is hier de delicate balans tussen top-down (selectie van deelnemers en technologische opties) en bottom-up (behoefte van mensen en weerstanden) te bewaken.
5. **Maak integrale afwegingen bij de keuze voor een technologie.** In grote steden gaat het om massale hoeveelheden woningen, en ligt een warmtenet voor de hand. Kies echter bij een warmtenet niet voor een gesloten, fossiel warmtenet, maar kies voor een open en hybride warmtenet. Essentieel is dat bewoners zich te allen tijde los kunnen koppelen van zo'n centraal warmtenet, en hun eigen duurzame oplossing kunnen kiezen. De toekomst voor duurzame warmte is per slot aan decentrale, kleinschalige oplossingen. Die sluiten ook beter aan bij de behoeften van bewoners zelf. Zo bestaan al plannen voor kleinschalige, duurzame, hybride warmtenetten die mede door burgers zijn ontworpen.

6. **Maak de samenstelling van de woningvoorraad mede bepalend.** Er is een categorie huizen die nog lastig van het gas af te halen is. Woningen van ca. 80-100 jaar oud, of zelfs nog ouder zijn slecht geïsoleerd en gebruiken relatief veel warmte. Laat die categorie woningen voorlopig met rust. Woningen in grote steden die 50-80 jaar oud zijn, kunnen zich lenen voor een warmtenet, terwijl woningen die 20-50 jaar oud zich beter lenen voor een elektrische aanpak. En relatief nieuwe woningen zijn vaak al goed geïsoleerd en hebben nog maar een kleine sprong nodig. Zoek per type woning dus een geschikte oplossing, gebruik voorlopig nog hybride oplossingen, en begin pas als laatste met de moeilijkste woningen.
7. **Koppel renovatie aan transformatie.** Geef prioriteit aan woningen die toch al gerenoveerd moeten worden. Woningen die opgeknapt worden en bv. een nieuwe keuken krijgen, kunnen meteen van het gas af gehaald worden. Ook woningen die beter geïsoleerd moeten worden kunnen voorrang krijgen. Dit geldt ook op straat- en buurtniveau. Als een hele buurt opgeknapt wordt, en bv. wordt voorzien van een nieuwe digitale infrastructuur, is dat ook een geschikt moment om met de transformatie te beginnen. Parallele trajecten van renovatie en transformatie zijn veel efficiënter en kostenbesparend, dan volgtijdelijke trajecten.
8. **Focus ook op het sociale aspect van de transitie.** Veel sociaal kwetsbare mensen wonen in huurwoningen, die energetisch slecht zijn. Juist voor deze mensen is de energietransitie van belang, omdat zij relatief de meeste kosten kunnen besparen. Een kostenbesparing van 1000 à 1500 euro per jaar is een enorm bedrag voor deze mensen. Gemeenten in grote steden zouden zich dan ook kunnen richten op relatief arme mensen in slechte woningen. Die combinatie van laag inkomen en slechte woning, is een kansrijke doelgroep, omdat die de grootste financiële sprong kan maken.
9. **Focus voorlopig op sociale huurwoningen.** Deze groep van ca. 2.2 miljoen woningen is in bezit van ca. 320 woningcorporaties. Verreweg de meeste ervaring met aardgasvrije woningen is opgedaan met sociale huurwoningen. Hier is ook al veel van geleerd, en dat geeft een goede basis om op te schalen. Op deze wijze kunnen we ook het snelst tempo maken opschalen, met woningcorporaties die willen en kunnen. Ca. 10% van de woningcorporaties is bereid om hierin te investeren, of doet dit al. Particuliere bestaande woningen vormen voorlopig nog een kleine niche, slechts heel weinig particuliere woningen zijn nog maar aardgasvrij gemaakt. Deze niche kan wel snel groeien, maar de grootste groei valt pas te verwachten na 2030. De doelstelling van 1.5 miljoen woningen aardgasvrij maken in 2030, lijkt dan ook onhaalbaar, dat vergt zo'n 750 woningen per dag. De weg en richting zijn echter belangrijker dan het doel, als we meer tijd nemen in het begin en dat slim doen, kan het juist daarna eenvoudiger worden opgeschaald en uiteindelijk sneller gaan, met de piek pas na 2030.
10. **Koppel voortdurend visie-strategie-actie,** en maak op deze wijze duidelijk dat dit een zaak van lange adem is, en dat het stap voor stap gaat. Veel mensen denken dat ze binnen een paar jaar van het gas af moeten, wat kan leiden tot de nodig paniek en weerstand. Maak rustig duidelijk dat dit voor de meeste mensen nog vele jaren (soms zelfs decennia) kan duren, en dat er geen enkele reden is voor paniek. We hebben nog tijd, dus gebruik die tijd ook verstandig en slim. Leg de leerervaringen systematisch vast en deel die met anderen. Laat ook de voordelen zien van aardgasvrij wonen, zoals meer comfort, en probeer op die manier een grotere groep te interesseren, de groep die wel wil maar nog afwacht. Op die wijze kunnen kringen van kringen van kringen ontstaan.

6. Reflectie op het interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken

Het Programma Aardgasvrije Wijken bevat een aantal transitie kenmerken die bemoedigend zijn. De focus op wijken, het leren en experimenteren via proeftuinen, en het creëren van condities voor opschaling zijn duidelijk herkenbare transitie kenmerken. Toch zijn een aantal kanttekeningen te maken bij het Programma, dat naar de letter een top-down aanpak uitstraalt. Ten eerste suggereert de term Programma een bepaald maakbaarheidsgehalte en een kant-en-klare aanpak. Transities kunnen echter niet vertaald worden in programma's, wel in processen die complex en onzeker zijn. Een procesgerichte aanpak verschilt wezenlijk van een programmatische aanpak, die teveel top-down sturing suggereert.

Ook de term proeftuinen is een risicovolle. Mensen willen geen onderdeel zijn van een experiment als het om hun eigen woning gaat, maar willen bepaalde garanties en zekerheden. De term proeftuin dient dan ook vermeden te worden. Het experimenteren slaat ook vooral op het participatiemodel, niet zozeer op het technisch aardgasvrij maken van de woningen.

Gemeenten krijgen in het Klimaatakkoord de regierol toegedicht, maar veel gemeenten kunnen dat helemaal niet aan, en zijn daar (nog) niet aan toe. Uiteraard hebben zij wel een bepalende en beslissende rol, maar anno 2019 dient dit een maatschappelijk proces te zijn, en geen beleidsmatig traject. De selectie van koplopergemeenten waar mee te beginnen is in dit transitieproces cruciaal. Begin met die gemeenten waar men al bezig is met het verduurzamen van de woningvoorraad, en waar al een zeker draagvlak bestaat onder bestuurders, bewoners, woningcorporaties, bouwers e.d. Begin níet zozeer met gemeenten die zichzelf aanmelden en enthousiast zijn, maar eerder met gemeenten waar burgers al actief zijn en men ervaring heeft met maatschappelijke coalities, en waar woningcorporaties een leidende rol spelen in de verduurzaming van de woningvoorraad. Zoals we zien in Tilburg, Amersfoort, Groningen, Leeuwarden, Deventer, etc.

En binnen die gemeenten is de keuze van deelnemende wijken belangrijk, volgens dezelfde transitieprincipes: begin met die wijken waar het transitievuur al brandt, en waar men al aan de slag is. En probeer in die wijken ook niet iedereen mee te nemen, maar begin met mensen die er open voor staan, of er zelfs actief mee bezig zijn, en probeer die mensen zo goed mogelijk te faciliteren.

Begin met die gemeenten waar men al bezig is met het verduurzamen van de woningvoorraad, en waar al een zeker draagvlak bestaat onder bestuurders, bewoners, woningcorporaties, bouwers e.d.

Gemeenten moeten een transitievisie warmte opstellen, benadruk dat dit geen beleidsstuk is van ambtenaren en bestuurders, maar een visie gemaakt in samenwerking met de maatschappelijke coalitie. De term co-productie is hierin leidend, zodat van begin af aan al mede eigenaarschap ontstaat, ook bij pro-actieve burgers, corporaties en bouwers.

In algemene zin is het bottom-up aspect dat zo bepalend is voor het succes van een transitie, nog onvoldoende zichtbaar binnen het Programma Aardgasvrije Wijken. Meer aandacht voor een bottom-up benadering in de selectie van gemeenten bij de volgende ronde proeftuinen, het te kiezen participatiemodel, de transitievisie en het experimenteren en leren, zou daarom aan te raden zijn.

De energietransitie is niet zozeer een technologische uitdaging, maar vooral een organisatorische en mentale opgave. Hoe krijgen we stap voor stap iedereen mee? Dat kan alleen als we de transitie een menselijk gezicht geven, het evolutionair organiseren, en het niet te technocratisch en bureaucratisch aanpakken. Het grote verhaal klein en menselijk maken, en de kleine verhalen groot, dat is de kunst.